

Kumlu, Dolunay (2020). “Karşılaştırmalı Dilbilim ve Çeviribilim Çerçevesinde Retrospektif ve Prospektif Sahneler: Geçmişten Günümüze Eşdeğerlik Kavramının Evrimi”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. Çeviribilim Özel Sayısı, s. 113-129.

**KARŞILAŞTIRMALI DİLBİLİM VE ÇEVİRİBİLİM ÇERÇEVESİNDE
RETROSPEKTİF VE PROSPEKTİF SAHNELER:
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE EŞDEĞERLİK KAVRAMININ EVRİMİ**
RETROSPECTIVE AND PROSPECTIVE SCENES WITHIN THE FRAMES OF
CONSTRASTIVE LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES:
THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF EQUIVALENCE

Öğr. Gör. Dr. Dolunay KUMLU*
Trakya Üniversitesi
dolunaykumlu@gmail.com

Öz

Modern dilbilimin babası Ferdinand de Saussure ile yirminci yüzyılın ilk yarısında saygınlığını zirveye taşıyan dilbilim, bünyesinde pek çok alt dal barındırmasının yanı sıra, farklı disiplinlerle işbirliği yaparak yeni bilim dallarının doğmasında önemli rol oynamıştır. Nispeten yeni bir bilim dalı olan çeviribilim de önceleri bazı çevrelerce uygulamalı dilbilimin bir alt dalı olarak görülmüşse de zaman içinde bağımsız bir bilim dalına dönüşürken dilbilim ve alanları ile disiplinlerarası tamamlayıcı bir ilişki içinde olmayı sürdürmektedir. Bu çalışmada, çeviribilim ve dilbilimin bir alanı olan karşılaştırmalı dilbilim alanları çerçevesinde ortak zeminde yer alan “eşdeğerlik” kavramı ve bu kavramın günümüze kadar geçen süreçte evrilmesi disiplinlerarası bir bakış açısıyla ve

* ORCID: orcid.org/0000-0001-9089-5175

betimleyici bir yöntemle incelenmektedir. İki disiplinin eşdeğerlik kavramının zaman içinde gösterdiği değişim sürecinde çerçeve kavramlar olarak nasıl etkili olduğu, kavramın bu disiplinlerle ilgili bilimsel çalışmalarda zihinlerde nasıl sahneler oluşturduğu ve geçmişten günümüze büyük ölçüde yapışöküme uğramış olması nedeniyle güncel araştırmalardaki mevcut konumu açısından nasıl ele alındığı betimlenmeye çalışılmıştır. Yazıcı (2011: 34) farklı disiplinlerin ve yöntemlerin bilincinde olmanın kendi alanındaki kuramsal tabanın sorgulanmasına olanak sağladığını belirtir. Bu bakış açısıyla, bu çalışmada tarihsel olarak daha eski ve daha köklü bir bilim dalı olan karşılaştırmalı dilbilimin çeviribilime sağladığı katkıların yanında çeviribilimin de çözümlenmesi yapılacak çevrilmiş malzeme seçimi açısından karşılaştırmalı dilbilime sağladığı katkılardan yola çıkılarak her iki disiplinde çevirisi yapılmış otantik materyalin eşdeğerlik kavramı odaklı çözümlenmesinin ve bunun dilbilimsel temelde karşılaştırılarak yapılmasının oldukça faydalı bir çalışma biçimi olabileceği görüşü desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, karşılaştırmalı dilbilim, eşdeğerlik kavramı, disiplinlerarasılık.

Abstract

Linguistics, which was brought to the acme of its dignity by Ferdinand de Saussure, who was known as the father of modern linguistics in the first half of the twentieth century, played an important role in the emergence of new disciplines, besides including a number of sub-divisions. Translation studies, which is relatively a new discipline, was formerly regarded as a sub-division of applied linguistics, but it has turned into an autonomous discipline, and it stil has integratively interdisciplinary relations with other disciplines. This study examines the concept of equivalence as a concept, which has been a common ground for translation studies and contrastive linguistics, and the evolution of this concept from past to present by using a descriptive method. The study deals with how these two disciplines are effective in the evolution process of the concept of equivalence as frame concepts, what kind of scenes this concept creates in the minds thanks to the academic research focusing on these disciplines, and also the concept is examined considering its current status in modern research as it experienced a deconstruction from past to present. Yazıcı (2011:34) expresses that awareness of different disciplines and methods facilitates the investigation of theoretical ground in one's own research field. In this context, contrastive linguistics, which is historically an older and more deep-rooted discipline than

translation studies, has made contributions to the latter. Translation studies also make contributions to the contrastive linguistics as for the choice of translated material in analyses. It may be a useful way to study on the analysis of the authentic translated material focusing on the concept of equivalence, especially by contrasting them on linguistic bases.

Keywords: Translation studies, contrastive linguistics, equivalence, interdisciplinarity.

Giriş

Dilin bütün yönleriyle araştırılması, betimlenmesi, iç ilişkilerinin, işlevinin ve toplumdaki yerinin anlaşılması gibi konuların odağındaki bilim dalı olan dilbilim tıpkı diğer disiplinler gibi konusunu nesnel ve dizgesel olarak ortaya koymak için veri toplama, varsayımlarını doğrulamaya çalışma ve kendine özgü kuram ve yöntemler geliştirme amacını güder.

Ferdinand de Saussure ile yirminci yüzyılın ilk yarısında saygınlığını zirveye taşıyan dilbilim, bünyesinde pek çok alt dal barındırmasının yanı sıra, farklı disiplinlerle işbirliği yaparak yeni bilim dallarının doğmasında önemli rol oynamıştır. Bunlara örnek olarak ruh dilbilim, toplum dilbilim ve sinir dilbilim sayılabilir. Nispeten yeni bir bilim dalı olan çeviribilim de önceleri bazı çevrelerce uygulamalı dilbilimin bir alt dalı olarak görülmüşse de zaman içinde bağımsız bir bilim dalına dönüşürken dilbilim ve alanları ile disiplinlerarası tamamlayıcı bir ilişki içinde olmayı sürdürmektedir. Czulo ve Hansen-Schirra (2017:1) karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilim disiplinlerinin iki ya da daha fazla dilin kesişim noktasında yer alarak ortak bir zemini paylaştığını ifade etmiştir. Çeviribilimciler bütüncüyü kullanarak çeviri sürecine dair görgül araştırmalar yapma çabasındadırlar. Profesyonel çevirmenler için çok dilli bütüncü bilgiye ulaşmada hız kazandıran birer referans kaynak gibidir. Karşılaştırmalı dilbilimde ise yine görgül çalışmalar bütüncü temelinde yapılır ve daha önce üzerinde çalışılmamış dilbilimsel özellikler arasındaki farklar ortaya çıkarılır. Yani her iki alanda da çok dilli bütüncüler araştırmanın zeminini oluşturur.

Bu çalışmada, çeviribilim ve dilbilimin bir alanı olan karşılaştırmalı dilbilim alanları çerçevesinde ortak zeminde yer alan “eşdeğerlik” kavramı ve bu kavramın günümüze kadar geçen süreçte evrilmesi disiplinlerarası bir bakış açısıyla ve betimleyici bir yöntemle incelenmektedir. İki disiplinin eşdeğerlik kavramının zaman içinde gösterdiği değişim sürecinde çerçeve kavramlar olarak etkili olduğu, kavramın bu disiplinlerle ilgili bilimsel çalışmalarda zihinlerde nasıl sahneler oluşturduğu ve geçmişten günümüze büyük ölçüde yapı sökümü uğramış olması nedeniyle güncel araştırmalarda çoğunlukla makine çevirisi odağında ele alındığı betimlenmeye çalışılmıştır.

Yazıcı (2011: 34) farklı disiplinlerin ve yöntemlerin bilincinde olmanın kendi alanındaki kuramsal tabanın sorgulanmasına olanak sağladığını belirtir. Kurultay (2006: 284) ise filoloji bölümlerinde disiplinlerarasılığın ön koşulunun “dil” olduğunu belirtir. Yazıcı (2011) dillerin farklı olması durumunda konu alanlarında bilginin paylaşılmasına engel teşkil edebilecek bir unsur olarak uzmanlaşmayı dile getirmiştir. Ayrıca, disiplinlerin alt konu başlıklarına göre ayrıştıkça uzmanlaşmayı gerektirdiğini belirtmiştir ve bu durumda disiplinler arasındaki ilişkilerin çift eksenli olduğunu eklemiştir. Bunlardan ilki konu alanını paylaşanlar arasındaki yatay ilişkilerdir, ikincisi ise farklı disiplinler arasındaki alanlararası ilişkilerdir.

Bu çalışmanın odağını “eşdeğerlik kavramı” ortak paydasında buluşturulan iki farklı disiplin olarak karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilim oluşturmaktadır. Tarihsel olarak daha eski ve daha köklü bir bilim dalı olan karşılaştırmalı dilbilimin çeviribilime sağladığı katkıların yanında, çeviribilimin de çözümlemesi yapılacak çevrilmiş malzeme seçimi açısından karşılaştırmalı dilbilime sağladığı katkılardan yola çıkılarak, her iki disiplinde çevirisi yapılmış otantik materyalin eşdeğerlik kavramı odaklı çözümlenmesinin ve bunun dilbilimsel temelde karşılaştırılarak yapılmasının oldukça faydalı bir çalışma biçimi olabileceği görüşü desteklenmektedir.

1. Karşılaştırmalı Dilbilimin Tarihsel Sürecine Kavramsal Olarak Genel Bakış

1820 yılında von Humboldt tarafından temelleri atılmış olan karşılaştırmalı dilbilim alanındaki çalışmaların ve araştırmaların odağında diller arası farklılıkların sistemsal ya da kulanımsal olarak karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınması vardır.

Terim olarak İngilizce’de “Contrastive Linguistics” olarak geçen karşılaştırmalı dilbilim terimi Vardar (1998: 137) tarafından dilimize karşıtsal ya da ayrımsal dilbilim olarak da aktarılmıştır. Terimi ya da kavramı açıklamak gerekirse iki ya da daha fazla dilin benzeşen ya da ayrışan yönlerini ortaya koymak için yapılan dizgeli bir karşılaştırmayı içeren dilbilim alanıdır (Johansson vd., 1996). Aynı kavramı Sebüktekin de (1990: 15) “iki ya da daha çok dilin dizgesel bir karşılaştırılması aracılığıyla bu dillerin her alanındaki benzerlik ve farklılıkları saptamaya çalışan bir bilim dalı” olarak tanımlamıştır.

Karşılaştırmalı Dilbilimde yapılan karşılaştırmaların amacı çeşitlilik gösterebilir: “Dilsel karşılaştırma uygulamalı bir bakış açısının yanı sıra kuramsal bir çerçevede de ilgi odağıdır. Bu karşılaştırma genel çerçevenin yanı sıra dile özgü nitelikleri de ortaya koyar, bu yüzden dil hakkında genel bir kanı oluşmasını sağlarken her bir dil üzerine yapılan çalışmalar açısından da önem taşır” (Johansson vd., 1996). Bu özelliğinden dolayı karşılaştırmalı dilbilimin tümleşik bir çalışma alanı olduğunu söylemek zordur. Bu çalışmada karşılaştırmalı dilbilim ile bütüncü bir konumda yer alan çeviribilimin de tarihsel sürecine kavramsal açıdan bakmak faydalı olacaktır.

2. Çeviribilimin Tarihsel Sürecine Kavramsal Olarak Genel Bakış

Çevirinin bir etkinlik olarak batıda eski Yunan ve Roma imparatorlukların tarihine kadar uzandığı düşünülse de, aslında yazılı çevirilerin ilk kanıtları M.Ö. 3000li yıllara dayanmaktadır. Sözlü çevirinin ise doğuda eski Mısır uygarlıklarında başladığı o dönemi anlatan yazılı kaynaklarda yer almıştır.

Çeviribilimin bağımsız bir sosyal bilimler alanı olarak özerkliğine kavuşması ve uygulamalı dilbilimin bir alt dalı olarak varlığını sürdürme sınırını aşması 1970li yıllarda gerçekleşmiştir. Alanın isminin “Translation Studies” olarak kullanılmaya başlanmasında ve bu isimle anılmasının yaygınlaşmasında James S. Holmes’ün yazdığı “The Name and Nature of Translation Studies” adlı makalesinin rolü büyüktür.

Berk (2005) çeviribilimde araştırma alanlarının başlıca üç başlıkta toplandığından bahsetmiştir. Bunlar kuramsal alan, betimleyici alan ve uygulamalı alan olarak adlandırılmıştır. Çeviribilimde yapılan araştırmalarda kuramsal alanı uygulamalı alandan ayrı düşünmek pusulasız bir gemiyle yola çıkmaya benzetilebilir. Betimleyici alan kapsamındaki ürün, süreç ve işlev odaklı çalışmalarındaki araştırmalar kuramsal alt yapı temelinde ve uygulama örnekleriyle desteklendiğinde sağlam dayanaklar üzerine kurulmuş somut örneklerle netlik kazanmış araştırmalar ortaya çıkar.

Çağdaş çeviri kuramlarına değinmek gerekirse, Vermeer (2008)’in çeviride amaç, sonuç ve işlev gibi anlamlara gelebilen Skopos kuramı oldukça önemli çalışmalara çıkış noktası olmuştur. Vermeer’in çalışmaları Katherina Reiss’in çeviri metinlerde dilsel işlevin ön planda olduğu çalışmalarla bütünleşmiştir. Betimleyici çeviribilimin öncülerinden olan Gideon Toury ve Itamar Even Zohar da çeviribilimin değerli düşünürlerindendir. Toury ile çeviride norm kavramının önemi anlaşılmış ve Zohar’ın çoğul dizge kavramıyla ise yazın çevirisinde katmanlı bir bakış açısı oluşmuştur. Holz-Manttäri de çeviride eylem kuramında çevirmeni metinler arası aktarım köprüsünde bir iletişim uzmanı olarak görmüştür. Kaynak metin odaklılık yerini erek metin odaklı yaklaşımlara bırakmıştır. Öyle ki Andre Lefevere gibi bazı kuramcılar çevirinin kendi edebiyatı içinde ve ideolojiler çerçevesinde bir yeniden yazma olduğunu düşünmüştür. Literatüre bakıldığında çağdaş çeviri kuramlarının modernleşme sürecinde çeviribilimin araştırma alanının oldukça genişlediği görülmektedir.

2. Karşılaştırmalı Dilbilim ve Çeviri İlişkisi

Karşılaştırmalı dilbilim alanında uzmanlaşmış pek çok kişi farklı dillere ait ilişkileri konumlandırırken ve yapılandırırken doğrudan ya da dolaylı olarak çeviriden faydalanmıştır. James (1980) karşılaştırmalı çözümleme üzerine yazdığı kitabında karşılaştırmının dayandırılabilceği en iyi temelin çeviri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alan literatürü incelendiğinde yapılan çalışmalarda eğilimin bütüncüye dayalı bir yaklaşıma doğru kaydığını görmekteyiz. Bütüncü yoluyla çevirisi yapılmış metinlerin doğasının ve yapısının incelenmesi üzerine bir çalışmaya destek veren Baker (1993)'in yanı sıra çevirmenler için hazırlanmış bir süreli yayının özel bir sayısı "bütüncüye dayalı yaklaşım" konusuna ayrılmıştır: META dergisi Aralık 1998 sayısı. Bu derginin giriş kısmında derginin editörü şunları söyler: Gün geçtikçe daha fazla çeviribilimci çeviri çalışmalarının yeni ve dizgeli bir şekilde yapılabileceği uygulanabilir ve verimli bir bakış açısını içeren bütüncüye dayalı bir yaklaşımı ciddi şekilde benimsemeye başlamıştır. (Laviosa, 1998: 474)

Bu konuya getirilen farklı bir bakış açısı da Korzen ve Gylling (2017: 34) tarafından ortaya atılmıştır. Çeviribilim ve karşılaştırmalı dilbilimin örtüştüğünden bahsedilirken her iki disiplinin de aynı şeyin başka şekilde nasıl söylendiğiyle ilgilendiğini ifade edilmiştir. Ayrıca ortak zeminlerinin fazla olmasına rağmen çok az sayıda çeviribilimcinin çalışmalarında karşılaştırmalı dilbilimin yöntemlerinden faydalandığını eklemişlerdir. Yaptıkları başka bir tespit de eşdeğerlikle ilgilidir. İki disiplinin kesişim noktasında yer alan eşdeğerlik kavramının günümüzde özellikle makine çevirisi konusunda bir değerlendirme ölçütü olduğunu vurgulamışlardır.

Vandepitte&DeSutter (2013: 36) karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilim araştırma nesnelere ve bakış açıları bakımından oldukça farklı iki disiplin gibi görüldüğünü ifade etmiştir. Oysa bilimsel araştırmalar yoluyla bu iki alanın kesiştiği önemli noktalar vardır. Bunların başında eşdeğerlik gelmektedir. Garcia (2002) karşılaştırmalı dilbilimde karşılaştırma ölçütlerinden bahsetmiştir. İki farklı dilin ana malzeme olduğunu belirtirken en

yaygın karşılaştırma ölçütünün eşdeğerlik, özellikle çevirisel eşdeğerlik olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca karşılaştırmalı dilbilimcilerin çoğunun doğrudan veya dolaylı şekilde çeviriyi farklı diller arasında ilişki kurarken bir araç olarak kullandıklarının altını çizmiştir.

Çeviribilim açısından da bütüncüye dayalı araştırmalar çevirinin kavramsallaştırılması, incelenmesi ve öğretimi bakımından yeni yöntem arayışlarının artmasına olanak vermiştir.

3. Karşılaştırmalı Dilbilim ve Çeviribilim Alanlarından Eşdeğerlik Kavramına Bakış

İnceleme ve araştırma malzemesi dil olan Karşılaştırmalı Dilbilim ve Çeviribilim alanları birbirini besleyen, etkileyen ve katkılar sunan alanlar olduğundan, aralarında çizildiği varsayılacak bir sınırın ortadan kaldırılması, alanda bilimsel çalışma yapanlar açısından vazgeçilemez bir bütünleştirici unsurdur. Özellikle çeviribilimciler için bu durum çok daha ciddidir. Çünkü karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilim arasındaki ilişki üzerine yazılmış oldukça az sayıda yayın vardır. Bunlar da çoğunlukla karşılaştırmalı dilbilimsel bir bakış açısıyla yazılmıştır ve durum böyle iken bu iki alan arasındaki ilişkinin ele alınması kaçınılmaz ve oldukça gereklidir.

Çeviribilim ve Karşılaştırmalı Dilbilim arasındaki en temel farklardan birisi eşdeğerlik kavramıdır. Çeviri metni kaynak metinle eşdeğerlik açısından karşılaştırsak çeviribilimin dilsel unsurların aktarımıyla tatmin olmadığını, bu kavramın iki disiplin arasında bilgi geçişleri gerektiren bir köprü görevinde olduğunu ve başka pek çok dil dışı etkenin göz önüne alınması gerektiğini ifade ettiğini görürüz. Başka bir deyişle, eşdeğerlik gereksinimi kaynak ve erek dil göstergeleri arasındaki ilişkiyle ifade edilemez; bu ilişkide göstergelerin bağlamını da göz önüne almak gerekir. (Svejeer 1970: 33) Bu anlamda çeviribilimin eşdeğerliğe bakışının söz ya da söylem odaklı olduğu söylenebilir. (Reiss 1984: 82)

Catford'ın (1965: 159) ortaya attığı eşdeğerlik kuramında dil dışı öğelerin de göz önüne alınması gerekir. Kaynak ve erek metinde eşdeğerliği belli bir durumda birbirinin yerine

geçebilmesi şeklinde tanımlar Catford. Oysa diğer pek çok çeviribilimci dinamik ve işlevsel eşdeğerliği savunur. Nida'nın (1964: 159) ortaya koyduğu dinamik eşdeğerlik alıcı ve ileti arasındaki ilişkinin büyük ölçüde aynı olmasını gerektirir. İşlevsel eşdeğerlik ise eşdeğer olması amaçlanan bir kaynak metin ve çevirisinin dil dışı bağlamda aynı işlevi yerine getirmesi anlamına gelir. Nida'nın kuramı açısından da eşdeğerlik aynı işlevi kaynak metinden erek metne taşıyan bir köprü gibidir.

Latyshev'e (1981) göre işlevsel eşdeğerlik temelde dinamik eşdeğerlikle aynıdır, çünkü alıcıların tepkileri metinlerin nitelikleriymiş gibi metinler üzerine yansıtılmıştır. Bu görüşüyle Latyshev'in Nida'nın eşdeğerliğe bakışıyla aynı doğrultuda düşünceleri savunduğu söylenebilir.

Karşılaştırmalı dilbilim çerçevesinde ise eşdeğerlik söz odaklı değil dil-odaklıdır. Bu nedenle karşılaştırmalı dilbilimin eşdeğerlik ölçütü çeviribilime göre daha biçimcidir (Reiss, 1984: 82). Catford'ın eşdeğerlik kuramı karşılaştırmalı dilbilim temelinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Sajavaara 1980: 208). Bu konuya Markkanen (1983: 69) farklı bir pencereden bakar. Catford'ın kuramında önerdiği kaynak ve erek metinlerin durumsal yer değiştirebilirliğinin biraz sorunlu olduğunu ileri sürer. Dayanak olarak da farklı dillerde yazılmış iki metnin bazı durumlarda birbirlerinin mükemmel çevirileri olarak işlev görebileceğini fakat dilsel yapılanmaları açısından karşılaştırılabilecek hiçbir şey olmadığından yapısal olarak birbirine çok uzak olduklarını söyler.

Karşılaştırmalı dilbilimin en dar eşdeğerlik ölçütü ise karşılaştırılan dillerdeki sözcük ve sözcük gruplarının aynı sözdizimsel işleve sahip olması koşuluyla eşdeğer olabilecekleri görüşüdür (Marton 1968: 55). Çeviribilimde ise erek metin ve kaynak metin arasında eşdeğerlik olması için bu koşulun gerçekleşmesi zorunluluğu yoktur.

Krzyszowski (1971) metinlerdeki yapıların eşdeğerliğinin derin yapılara dayandırılması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre sözcüğü sözcüğüne çeviriler ya da bunların eşanlamlı açıklamaları kabul edilebilir eşdeğerliğe en yakın olanlardır.

Hatta sözcüğü sözcüğüne çeviriyi “ideal çeviri” diye adlandırmıştır.

Karşılaştırmalı dilbilimin dilin kullanıcılarının dilsel yetilerini incelemeye sınırlı olmasına karşın çeviribilim yetiden ziyade edimi hedeflemiştir ve bu nedenle dil dışı öğeleri de kapsamına almak zorundadır. Yani karşılaştırmalı dilbilimsel çalışmalarda dilsel yetileri araştırmaların odağına alınması geride kalmazsa ve dilsel yetilerin yerini iletişimsel yetiler ve edimbilim almazsa alanın ilerleyişi aynı yönde ve aynı hızda kalacaktır.

Karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilim kullandıkları araştırma malzemesi bakımından da ayrışır. Karşılaştırmalı dilbilim çevrilmiş metinleri araştırma odağı yapar ve bu malzeme ilkesel olarak çift yönlüdür. Çeviribilimde ise bu malzeme tek yönlüdür. (Toury 1980: 24) Çeviribilimin çift yönlü malzemeye (KM $\leftrightarrow$ EM) ihtiyacı yoktur. Çünkü evrensel olarak geçerli eşdeğerlik ilişkileri bulmayı amaçlamaz sadece metne bağlıdır ve duruma bağlı çeviri eşdeğerliklerini dikkate alır.

122

Karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilimin çıkış noktaları da farklıdır. Karşılaştırmalı bir çalışmada birinci dilde (L1) ele alınan dilsel bir konu ikinci dilde (L2) eşdeğerliğini bulmaya devam eder. Malzeme çift yönlü olduğundan bunun tam tersi de gerçekleşebilir. Fakat çeviribilimde çevirinin sadece kaynak metinle karşılaştırılması şartı olmadığından diliçi ve dildışı bağlam göz önüne alınacağından bir çeviribilimsel çalışma kaynak metinden de erek metinden de çıkış alabilir. Eğer kaynak metinden başlanırsa öncelikle metin türü belirlenir ve bu metin türüne bağlı durumsal boyutlar belirlenir. Eğer çevirisinde de bu belirlenimler aynı kaldıysa eşdeğerlikten bahsedilebilir. Erek metinden başlandığı takdirde ise, erek dilin ve iletişimsel durumun gözlüğünden bakılır. Bu görüşe göre çevirinin amaçları (işlevleri) erek/alıcı kitle tarafından oluşturulur ki onları metinlerarası, kültürlerarası ve diller arası aktarımı “başlatan” işlevi görmektedir (Toury 1980: 82-83).

Karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilimin birbirlerini beslediği ve temellendirdiği noktaları önemlidir. Faiss (1972: 6), karşılaştırmalı dilbilgisinin çeviri çalışma ve uygulamalarının

çerçevesini çizmeye hizmet etmek üzere olumlu anlamda “seçilmiş” olduğunu söyler. Fakat bu sözü ciddiye almak için geçerli bir sebep yoktur çünkü çevirisel eşdeğerlik, daha önce de belirtildiği gibi sadece dilsel ölçütlere dayanmaz, dil dışı öğelerin de göz önüne alınmasını gerektirir.

Çeviribilim alanında çalışanların işini kolaylaştıracak karşılaştırmalı araştırma alanlarından birisi otantik metinlerin niceliksel karşılaştırmasının yapılmasıdır. İletişimsel açıdan başarı sağlamak için metnin çevirisi otantik (özgün) metne benzemek durumundadır (hem metin türü hem de asıl konu /ana fikir/ tema açısından). Elbette niteliksel olarak değil niceliksel olarak benzemek durumundadır.

Bilimsel araştırmalar için Steiner (2017:65) disiplinlerarası bakış açısıyla görgül yöntemlerin geliştirilmesi ele alındığında, karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilimin bilişimsel dilbilim temelinde çok katmanlı bütüncü geliştirme projelerinden bahsetmiştir. Bu iki alanda yapılacak bilimsel araştırmalarda özellikle makine çevirisi temelli sözcüksel verilerin değerlendirilmesinde eşdeğerlik kavramını güncelleyip “açıklık” kavramını önermiştir. Bu kavramın metnin tutarlılığıyla korunması temelinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Abdal (2018: 575) sömürgecilik sonrası dönemde Derrida’nın “Babil Kulesi” başlıklı yazısında dildeki sözcüklerin sonsuz bir anlam ve bağlam içerdiğini vurguladığını ve bu nedenle eşdeğerlik kavramını defolu bir kavram gibi gördüğünü ve her çeviri eyleminin bir yeniden yazmaya dönüştüğünü belirtmiştir. Bu görüşle belirli bir dönemde ve belirli bir çeviri için geçerli ve uygun olan çeviri yaklaşımlarının zamanla ve değişen koşullarla farklılaştığı ve yapısöküme uğradığı söylenmektedir. Benzer bir görüşle, eşdeğerlik kavramının zamanla yapısöküme uğraması nedeniyle karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilim çerçevesinde yapılan güncel araştırmalarda da artık bu kavramın izleksel ve yöntemsel çizgide evrildiği ve yeni arayışlara gidildiği söylenebilir.

Günümüzde özellikle teknik çeviriler konusunda hem zaman hem de hız kazandıran ve daha çok sözcüksel ve yapısal

eşdeğerliğin temel alındığı yazılım programlarıyla geliştirilmiş makine çevirisi unsurları da bilimsel araştırmalara konu olmaktadır. Makine çevirisi odaklı çeviribilim çalışmalarında ise metin ve söylemin yapısına karşılaştırmalı dilbilim tabanlı bakmak gerekir. Bu tür çalışmalarda çeviri stratejilerini daha iyi değerlendirebilmek için karşılaştırmalı dilbilimin bilgisi ve alt yapısının yanı sıra araştırmacılara ufuklarını genişletmek için çeviribilim konusunda bilgi ve deneyim de gerekli olur. Bu iki disiplinin etkileşimsel ilişkisinde makine çevirisi sistemlerinin geliştirilmesi ve bunların oluşumunda “eşdeğerlik” kavramı temel alındığı düşünüldüğünde günümüzde de bu kavramın iki disiplin arasında bir köprü işlevi gördüğü söylenebilir. Bu nedenle geçen zamanla önemini yitirmiş gibi görünen bu kavramın aslında makine çevirisi yoluyla da olsa hala kullanılageldiği fakat bilimsel araştırmalarda makine çevirisi dışında yerini başka kavramsal arayışlara ve yeniliklere bıraktığı görülmektedir.

Güncel araştırmalara bir başka örnek de Xiao ve Wei'nin (2014:2) İngilizce ve Çince dilleri arasında yaptıkları çalışma olabilir. Anlamsal ölçübirim açısından yaptıkları incelemede bu diller arasındaki çevirilerde eşdeğerlik düzeyi anlamsal gücü arttıran bir gösterge olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde çevrilebilirlik açısından da varsayılan çeviri çiftleri için aynı değerde olduğunu belirlemişlerdir. Xiao ve Wei'nin (2014) çalışmasında paralel ve karşılaştırılabilir bütüncüye dayalı farklı diller arası çevirisel karşılıklar ve eşdeğerlikler üzerinde çalışılmasıyla dil sistemleri ve dil kullanımları ile ilgili önemli özelliklerin ortaya çıkarıldığından bahsedilmektedir. Bu paralel bütüncü tabanlı çalışmalar günümüzde de makine çeviri sistemleri, bilgisayar destekli çeviri araçları, çeviri bellekleri ve terim bankaları gibi çeviri teknolojilerinin geliştirilmesinde kullanılmaktadır. Bu bağlamda kavramsal açıdan değerini yitirildiğinin düşünülmesine rağmen eşdeğerlik kavramı hem karşılaştırmalı dilbilim hem de çeviribilim alanlarında yenilikçi ve çağdaş çalışmalarda faydalı olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilim benzeşen ve ayrışan yönleri olan, birbirini besleyen, etkileyen ve yön veren iki disiplindir. Bu disiplinlerin kesişim noktasında yer alan bir temel kavram olarak eşdeğerlik kavramı uzun yıllar boyunca iki alanı birbirine bağlayan bir köprü gibi işlev görmüş, bilimsel araştırmalarda yaklaşımsal ortak payda olmuştur. Geçmişten günümüze yapılmış olan bilimsel araştırmalar ışığında kavramın bu işlevinin evrildiği açıkça görülmektedir. Özellikle sömürgecilik döneminde kavramın içinin boşalmaya başladığı ve yerine geçebilecek daha güncel daha geçerli kavramlar ve yaklaşımlar için arayışlar olduğu görüşüne çalışmada yer verilmiştir. Günümüzde ise tüm dünyada teknolojinin hızla gelişmesiyle bu hıza ayak uydurma amaçlı geliştirilen çeviri teknolojileri bağlamındaki makine çeviri sistemleri, bilgisayar destekli çeviri araçları, çeviri bellekleri ve terim bankaları gibi çeviri araçları için eşdeğerlik kavramı daha çok sözcüksel ve yapısal düzeyde temel alınmaktadır. Bu kavram yazılımcılara dayanak oluşturmaktadır. Tüm çeviri türleri için kullanılması uygun olmayan bu çeviri araçları daha çok teknik çeviri kapsamına giren çevirilerin daha hızlı ve daha az maliyetli yapılmasına olanak sağlamaktadır. Çalışmada bu araçlarla yapılan çeviri uygulamalarına ilişkin bilimsel araştırmalardan alınmış görüşlere de yer verilmiştir. Bu araştırmalarda göze çarpan nokta, çeviribilimin uygulamalı alanında yapılmakta olan araştırmalarda karşılaştırmalı dilbilim yaklaşımlarına da yer verildiği ve özellikle iki alanın ortak zemininde yer alan eşdeğerlik kavramının işlevselliğinin bu teknolojiler açısından sürdürdüğü açık olduğuydu. Çalışmanın odağında eşdeğerlik kavramının evrim süreci olduğundan bu sürecin her iki disiplin çerçevesinde incelenmesi sonucunda evrimin disiplinlerarası ilişkiler ile şekillendiği, günümüze doğru çeşitli sebeplerle kavramın içeriğinin ve işlevinin yetersiz kalması nedeniyle yerine yeni kavram arayışlarına gidildiği açıktır. Evrimin son basamağında yer alan eşdeğerlik kavramının çeviri teknolojileri ve özellikle makine çevirileri alanında kullanılmaya başlanmasıyla evrimin düşüş grafiğinde geçmişe nispeten

yükselme gerçekleşmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın bu evrim sürecine ışık tuttuğu söylenebilir.

Eşdeğerlik kavramı günümüze kadar evrilerek gelmiş ve işlevsel açıdan değerini yitirmiş bir kavram gibi görünse de, bu değişim sürecine retrospektif çalışmalar bağlamında bakılması ve sürecin doğru değerlendirilmesi bu konudaki prospektif çalışmalara ışık tutulması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Abdal, Göksenin (2018) "Kültürel Dönemeç, Sömürgecilik Sonrası Çeviri ve Feminist Çeviri Yaklaşımlarına Babil Kulesi'nden Bakmak". *International Journal of Cultural and Social Studies*. S. 4.
- Baker, Mona (1993). "Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications". in Mona Baker, Gill Francis and Elena Tognini-Bonelli (eds). *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*, John Benjamins, Amsterdam & Philadelphia, s. 233-250.
- Berk, Özlem (2005). *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*. İstanbul: Multilingual.
- Catford, John Cunnison (1965). *A linguistic theory of translation*. London: Oxford University Press.
- Czulo, Oliver & Hansen-Schirra, Silvia (2017). Introduction in Oliver Czulo and Silvia Hansen-Schirra (eds). "Crossroads between Contrastive Linguistics, Translation Studies and Machine Translation". Berlin: Language Science Press.
- Faiss, Klaus (1972). "Übersetzung und Sprachwissenschaft – eine Orientierung". *IRAL*. S. 10, s. 1-20.
- Garcia, Noelia Ramon (2002). "Contrastive Linguistics and Translation Studies Interconnected: The Corpus-based Approach". *Linguistica Antwerpiensia New Series – Themes in Translation Studies*. No: 1, p. 1-14.
- James, Carl (1980). *Contrastive Analysis*. London: Longman.

- Johansson, Stig – Ebeling, Jarle – Hofland, Knut (1996). “Coding and Aligning the English-Norwegian Parallel Corpus.” In Aijmer et al (eds). *Languages in Contrast*, p.25.
- Korzen, I. & Gylling, M. (2017). “Text Structure in a Contrastive and Translational Perspective: On Information Density and Clause Linkage in Italian and Danish”. in Oliver Czulo and Silvia Hansen-Schirra (eds). *Crossroads between Contrastive Linguistics, Translation Studies and Machine Translation*. Berlin: Language Science Press.
- Krszeszowski, Tomasz P. (1971). “Equivalence, Congruence and Deep Structure”. in G. Nickel (eds.), *Papers in contrastive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. s.37-48.
- Kurultay, Turgay (2006). “Kültür ve İletişim Bilimlerinde Disiplinlerin Ayrışması: Kopuş mu, Ayrışma mı?”. Karakuş, Mahmut & Oralış, Meral (Yay. Haz.). *Bellek Mekan İmge..* İstanbul: Multilingual. s, 283-297.
- Laviosa, Sara (1998). “The Corpus-based Approach: A new paradigm in translation studies”. *META*. 43, p. 474.
- Latyshev, L.K. (1981). *Kurs perevoda: ekvivalentnost’ perevoda i sposoby ee dostizenija*, Mwedunarodnye otnosenija, Moskva.
- Lerot, Jacques – Granger, Sylviane – Petch-Tyson, Stephanie (eds.) (2003). “Corpus-based Approaches to Contrastive Linguistics and Translation Studies”. *Rodopi*, Amsterdam&Atlanta, p.31.
- Markkanen, Raija (1983). “Kontrastiivisen kielitieteen suhteesta kääntämisen tutkimukseen”. in Pauli Roinila, Ritva Orfanos, and Sonja Tirkkonen-Condit (eds.) *Näkökohtia kääntämisen tutkimuksesta*. University of Joensuu: Publications of the Department of Languages. 10, s. 69.
- Marton, Waldemar (1968). *Equivalence and Congruence in Transformational Contrastive Studies*. Studia Anglica Poznaniensa 1, s. 55.

Nida, Eugene A. (1964). *Towards a Science of Translating*. Brill, Leiden.

Özsoy A. Sumru – Sebüktekin, Hikmet (eds.) (1990). *IV. Dilbilim Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Bogaziçi Üniversitesi Yayınları. s.15.

Reiss, Katherina (1984). “Adequatheit und Aquivalenz”, in W. Wills and G. Thome (eds.). *Die Theorie des Übersetzens und ihr Aufschlusswert für die Übersetzungs- und Dolmetschdidaktik*. Günter Narr Verlag, Tübingen, s. 82.

Sajavaara, Kari (1980). “Kontrastiivinen kielentutkimuz ja virheanalyysi”. in K. Sajavaara (ed.). *Soveltava kielitiede*, Gaudearaus. Helsinki, s. 208.

Steiner, Erich (2017). Methodological Cross-Fertilization: Empirical Methodologies in (Computational) Linguistics and Translation in Oliver Czulo and Silvia Hansen-Schirra (eds). “Crossroads between Contrastive Linguistics, Translation Studies and Machine Translation”. Berlin: Language Science Press.

Svejeer, Alekszandr D. (1970). “K probleme lingvisticseskogo izucenija processa perevoda”. *Voprosy jazjkoznanija*. 4, s.33.

Toury, Gideon (1980). *In Search of a Theory of Translation*. The Proter Institute for Poetics and Semiotics. Jerusalem: Tel Aviv University, , s.24.

Vandepitte, Sonia – De Sutter G. (2013). “Contrastive Linguistics and Translation Studies”. *Handbook of Translation Studies*. Volume 4, 2013, pp. 36–41.

Vardar, Berke (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul.

Vermeer, J. Hans (2008) *Çeviride Skopos Kuramı*. (çev. Ayşe Handan Konar, yay. haz. Ayşe Nihal Akbulut). İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları.

Xiao, Richard, &Wei, Naixing (2014). Translation and Contrastive Linguistic Studies at the Interface of English and Chinese: Significance and Implications. *Corpus Linguistics and Linguist Theory*, 10 (1), s. 1-10.

Yazıcı, Mine (2011). *Çeviribilimde Araştırma: Disiplinlerarasılıktan Disiplinlerötesiliğe*. İstanbul: Multilingual.